

Prof. dr hab. Ewa Kołodziejek
Uniwersytet Szczeciński

Opinia o pracy mgr Anny Antas pt. „Językowy obraz pojęć kluczowych dla tekstów polskich piosenek z gatunku „metal” z lat osiemdziesiątych XX wieku” przewidzianej jako rozprawa doktorska

Przedstawioną do recenzji rozprawę mgr Anny Antas należy usytuować w obszarze badań etnolingwistycznych, wykorzystane są w niej bowiem narzędzia badawcze wypracowane przez tę dziedzinę nauki. Celem, jaki postawiła sobie Autorka, jest rekonstrukcja językowego obrazu pojęć, które uznała za kluczowe dla tekstów utworów rockowych z gatunku zwanego metalem, wywodzącego się od angielskiego gatunku muzyki heavy metal. Analizowane pojęcia to *śmierć*, *szatan*, *noc*, *zło*, *strach*. Ich wybór tłumaczy Autorka wysoką pozycją zajmowaną na sporządzonej przez nią liście frekwencyjnej słownictwa wyekscerpowanego z analizowanych tekstów.

Sam pomysł rekonstrukcji wybranych pojęć kluczowych uważam za udany. Autorka na podstawie cytatów z 300 utworów polskich zespołów heavy metalowych zbudowała obraz charakterystycznych symboli leżących u podstaw tej kontestacyjnej subkultury i będących przejawem buntu wobec aksjologii kultury dominującej. Wzorcem dla opisu owych pojęć stał się lubelski „Słownik stereotypów i symboli ludowych”, którego twórcy poprzez definicje kognitywne wybranych haseł zrekonstruowali obraz świata i człowieka utrwalony w polskiej kulturze ludowej. Choć baza tekstowa zgromadzona przez Autorkę recenzowanej rozprawy jest nieporównywalnie mniejsza, to jednak metody opisu są podobne i przynoszą satysfakcjonujące efekty. Czytelnik otrzymuje bogaty, złożony i wielowarstwowy obraz pojęć utrwalonych w analizowanych utworach, z którego dowiaduje się, że subkultura metalowa - wizualnie i akustycznie raczej obca kulturze narodowej - *de facto* powieliła utrwalone w niej stereotypy i schematy. Budując obszernie językowe obrazy tytułowych pojęć, Autorka nie tylko czerpała materiał z tekstów subkulturowych, lecz także odwoływała się do różnorodnych analiz owych symboli w trafnie dobranych źródłach lingwistycznych,

kulturoznawczych, historycznych i filozoficznych, dowodząc swojej szerokiej wiedzy humanistycznej.

Szczegółowa analiza i rekonstrukcja kluczowych pojęć poprzedzona jest omówieniem bogatej literatury przedmiotu, a także charakterystyką subkultury heavy metalowej. Całość rozprawy oceniam pozytywnie, ponieważ Autorka udowodniła w niej znajomość zagadnień z obszaru lingwistyki kulturowej i etnolingwistyki, umiejętność doboru literatury do założonej koncepcji badawczej, zdolność myślenia analitycznego i umiejętność budowania definicji kognitywnej.

Obowiązkiem recenzenta jest jednak formułowanie nie tylko opinii ogólnych, lecz także uwag szczegółowych, co niniejszym czynię.

Pierwszą moją wątpliwością jest nazywanie „piosenkami” utworów reprezentatywnych dla subkultury metalowej. Wszakże piosenka to ‘krótki i prosty utwór muzyczny z tekstem, przeznaczony do śpiewania, także melodia i słowa takiego utworu’ („Inny słownika języka polskiego” pod red. M. Bańki). , w potocznym ujęciu odnosząca się do utworów lekkich, łatwych i przyjemnych. Tymczasem utwór charakterystyczny dla subkultury metalowej zapewne nie jest ani prosty, ani krótki, ani – czego dowodzą dalsze części rozprawy – przyjemny. Fortunniej byłoby zatem nazywać go neutralnie „tekstem” albo „utworem”. Fakt, że inni autorzy nazywają utwory rockowe „piosenką”, nie przesądza o możliwości wyboru korzystniejszej w moim mniemaniu nazwy. Notabene szkoda, że Autorka nie zdecydowała się na umieszczenie w rozprawie aneksu z kilkunastoma reprezentatywnymi tekstami, co przybliżyłoby czytelnikowi charakter analizowanych utworów (i – być może – unieważniłoby ten recenzencki zarzut).

W żadnym miejscu rozprawy nie znalazłam również pełnej charakterystyki materiału badawczego. Choć we wstępie na stronie 6. Autorka pisze, że przedmiotem badań jest 300 rockowych tekstów polskojęzycznych różnych zespołów heavy i trash metalowych z lat osiemdziesiątych XX wieku, to jednak nie informuje, dlaczego badała teksty z tamtego okresu, a nie teksty bliższe nam czasowo, czy zanalizowała wszystkie powstałe w tamtych latach teksty, czy tylko wybrane, a jeśli tak, to jakie były motywy wyboru.

Moje zastrzeżenia budzi także struktura rozprawy. Składa się ona z 8 rozdziałów, wstępu, zakończenia i bibliografii. Dwa pierwsze rozdziały to rozważania o koncepcjach językowego obrazu świata i sposobach jego rekonstrukcji w języku ogólnym i w tekstach artystycznych, trzeci rozdział jest charakterystyką rocka i subkultur w ujęciu historyczno-lingwistycznym, a kolejnych 5 rozdziałów to rekonstrukcja językowych obrazów tytułowych pojęć. Moim zdaniem korzystniej byłoby wyodrębnić trzy części (rozdziały z

podrozdziałami): część pierwszą, omawiającą różnorodne koncepcje obrazu świata w języku i w tekstach artystycznych, część drugą, poświęconą wieloaspektowym rozważaniom o subkulturze metalowej i część trzecią, stanowiącą analizę materiału leksykalnego. Dzięki takiej strukturze rozprawa zyskałaby na spójności i przejrzystości.

Pierwszy rozdział pracy mgr Anny Antas jest relacją z badań nad językowym obrazem świata. Autorka w syntetyczny sposób przedstawia genezę i definicje owego pojęcia w badaniach niemieckich, amerykańskich i polskich, odwołuje się też do filozofii angielskiej, francuskiej i włoskiej, sięga nawet w pojedynczych akapitach do retoryki Arystotelesa i rozważań Marcina Lutera. W tej części korzystniej byłoby zrezygnować z jednoakapitowych podrozdziałów i prowadzić narrację linearnie, tworząc spójny obraz interdyscyplinarnych badań nad językowym obrazem świata.

Wnikliwie zrelacjonowane są badania polskich uczonych: Jerzego Bartmińskiego, Ryszarda Tokarskiego, Renaty Grzegorzycowej, Jolanty Maćkiewicz, Wojciecha Chlebdy, Janusza Anusiewicza, Anny Dąbrowskiej i Michała Fleischera. Dobór tych tekstów jest trafny, a konkluzje właściwe. W oddzielnym podrozdziale zatytułowanym „Elementy językowego obrazu świata” na podstawie literatury przedmiotu Autorka omawia takie pojęcia, jak profil i profilowanie, punkt widzenia i perspektywa, definicja kognitywna, konotacja, kategoryzacja, prototyp i stereotyp, teorie pól semantycznych i wyrazowych, konceptualizacja, metafora, wartości i wartościowanie (nb. ostatnie zagadnienie z niezrozumiałych powodów zostało omówione w odrębnym rozdziale, zakłócając tok rozważań). Chociaż do charakterystyki tych pojęć nie mam zastrzeżeń, to jednak warto podkreślić, że są one nie tyle zbiorem elementów językowego obrazu świata, ile narzędziami służącymi do jego rekonstrukcji.

Sporo uwagi poświęca Autorka literaturze naukowej odnoszącej się do badań nad językowym obrazem świata w tekstach artystycznych. Na dwunastu stronach rozprawy szczegółowo przedstawia tezy najważniejszych artykułów poświęconych temu zagadnieniu. Niedosyt w czytającym budzi jednak brak stanowiska Autorki wobec tych tez, a także brak wyraziście sformułowanej własnej koncepcji badawczej, będącej podstawą analiz przeprowadzanych w dalszych rozdziałach. Stwierdzenie zamykające ten rozdział: „przyjmujemy, iż cały zespół pojęć odnoszonych do rekonstrukcji językowego obrazu świata może zostać zastosowany do badań piosenek, które sytuują się na pograniczu literatury” jest nazbyt ogólnikowe i nie wnosi do refleksji badawczej indywidualnego rysu Autorki.

Rozdział III zatytułowany „Rock i subkultury – rys historyczno-lingwistyczny” jest poświęcony omówieniu literatury dotyczącej zagadnień sygnalizowanych w podtytułach:

muzyce rockowej, tekstom utworów rockowych, subkulturze metalowców, subkulturom młodzieżowym i innym pokrewnym zagadnieniom. Jednak i w tym rozdziale autorka nie sformułowała swoich założeń interpretacyjnych. Nie ma ich ani w podrozdziale zatytułowanym „Tekst i utwór rockowy jako przedmiot badań”, ani w części „Specyfika tekstów piosenek metalowych”, choć – wydawałoby się – są to najtrafniejsze miejsca, by odnieść się w nich do ilości i jakości zgromadzonego materiału leksykalnego, a także scharakteryzować teksty rockowe jako utwory poetyckie. W relacjach z badań dotyczących tych zagadnień i w przywoływanych cytatach Autorka bardziej zwraca uwagę na odrębność muzyczno-wizualną subkultury metalowców niż na specyfikę ich tekstów. W ewentualnym wydaniu książkowym rozprawy sugerowałabym położenie większego nacisku na omówienie pól tematycznych charakterystycznych dla utworów metalowych, a także sformułowanie *expressis verbis* przyjętych założeń badawczych.

Rozdziały od IV do VIII, w których Autorka przedstawiła językowe obrazy pojęć kluczowych dla tekstów polskiego heavy metalu, są najistotniejszą częścią rozprawy, stanowiącą spójną całość konceptualną, powinny zatem – o czym już wcześniej wspomniałam - stanowić osobny rozdział podzielony na podrozdziały. Warto byłoby też tę analityczną część rozprawy poprzedzić paroma słowami wprowadzenia, przybliżającego w syntetycznej formie metody rekonstrukcji tytułowych pojęć.

Przedstawione językowe obrazy słów kluczy zbudowane na bogatym materiale leksykalnym wykazują zbieżność z wyobrażeniami owych symboli w języku ogólnym; Autorka pisze wprost o zakotwiczeniu ich wizerunku w języku i kulturze. Wskazane różnice w ujęciu kluczowych pojęć polegają na mniejszym niż w kulturze dominującej stopniu tabuizowania *śmierci* i na ambiwalencji aksjologicznej figury *szatana* i *zła*, które można umieścić zarówno w *mirandach*, jak i w *kondemnandach* (by użyć trafnej terminologii Walerego Pisarka). *Strach* – jak wykazała Autorka – jest cechą ludzkiej egzystencji bez względu na przynależność (sub)kulturową.

Sądzę, że owa analityczna część rozprawy (składająca się z pięciu rozdziałów) powinna zakończyć się podsumowaniem jej tylko dotyczącym. Tymczasem Autorka zdecydowała się na podsumowanie tej części w zakończeniu całej rozprawy (s.247-249), przez co wnioski dotyczące całości refleksji badawczej: i teoretycznej, i analitycznej, okazały się zbyt skromne. W zakończeniu zabrakło odpowiedzi na pytanie o przyczyny wysokiej frekwencji pojęć z „ciemnych” obszarów życia w twórczości członków subkultury heavy metalowej. Takiej uogólniającej refleksji nawiązującej do subkulturowych kontestacji zabrakło mi w całej rozprawie. Przejrzystość zakończenia zakłóca ponadto miejscami

niefortunna stylistyka, czego przykładem jest niejasne zdanie ze strony 249: „Można zatem wysnuć wniosek, że obok użyć kreatywnych i połączeń nieszablonowych, w zebranych tekstach da się wskazać liczne nawiązania do językowego obrazu świata, co zarazem potwierdza tezę, że teksty artystyczne obficie czerpią z potocznego doświadczenia językowego” albo sformułowanie z tejże strony: „Możemy zauważyć, że pojawiające się w nich wątki tematyczne noszą znamiona swoistej uniwersalności”. Niefortunne sformułowania znalazłam też na s. 79: „Na podstawie aspektów językowych należy zwrócić uwagę na kilka modeli śmierci” i na s. 80: „Przypomnijmy, że frekwencja stanowi ważne narzędzie, służebne wobec badań nad językowym obrazem świata”. Są to na szczęście przykłady incydentalne, a językowo-stylistyczna strona całości rozprawy jest zadowalająca.

Konkluzja:

Mimo sformułowanych wyżej zastrzeżeń i uwag dotyczących przede wszystkim struktury pracy i kwestii szczegółowych, całość rozprawy mgr Anny Antas oceniam pozytywnie z następujących powodów:

1. Autorka samodzielnie zgromadziła obfity materiał leksykalny stanowiący solidną podstawę empiryczną rozważań.
2. Wykazała się umiejętnością budowania poprawnych warsztatowo definicji kognitywnych.
3. Umiejętnie posługuje się terminologią językoznawczą i kognitywną.
4. Refleksja badawcza Autorki oparta jest na bogatej i właściwie dobranej literaturze przedmiotu.

Owe pozytywne cechy recenzowanej pracy pozwalają stwierdzić, że spełnia ona wymogi stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Anny Antas do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ewa Kofodajczyk